

PHŒNIX

Bulletin uitgegeven door het Vooraziatisch-Egyptisch Genootschap
EX ORIENTE LUX

REDACTIE:

C. HILLEN, Ph. D.
Vijverlaan 5,
ROTTERDAM-O

ADMINISTRATIE:

EX ORIENTE LUX
Noordeindsplein 4a,
LEIDEN

Eerste Jaargang, Nummer 2, October 1955

INHOUD:

VIII — Sakkara. Graf van Koning Oedimoe (?) gevonden; IX — Het schip bij de pyramide van Cheops (Choefoe); X — Ontdekkingen te Massada: Paleis van Herodes; XI — Opgravingen te Beycesoeltan; XII — Jarmo, seizoen 1955; XIII — Nieuw Assyrisch Paleis ontdekt (Nebi Yoenoës).

* * *

VIII — SAKKARA. GRAF VAN KONING OEDIMOE (?) GEVONDEN

Sakkara, de dodenstad van de vroegere hoofdstad van Beneden Egypte, Memphis, ligt ongeveer een uur per auto ten Zuiden van Cairo aan de rand

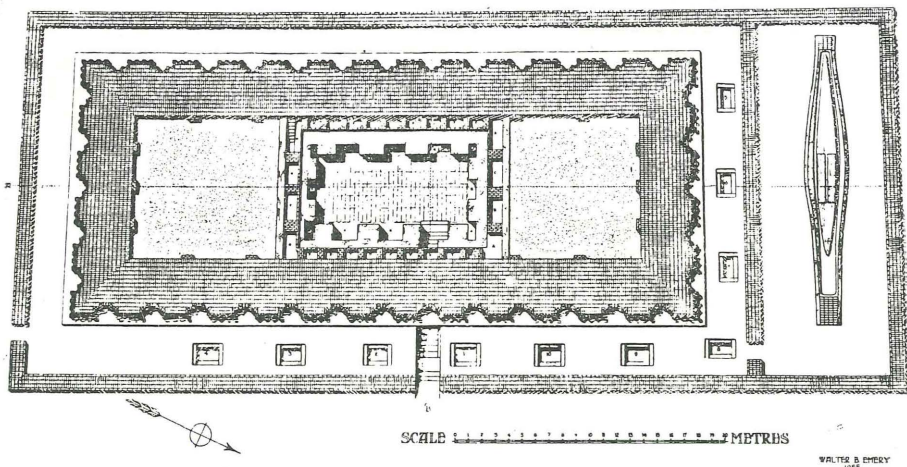

Fig. 9. Plattegrond van het grote graf uit de tijd van koning Oedimoe, waarop ook de bijgraven en de grafboot binnen een omgevende muur te zien zijn.

van de Westelijke woestijn. Terwijl Memphis zelf onder de akkers is verdwenen, vormt Sakkara een enorm en welhaast onuitputtelijk opgravingsgebied, dat beheerst wordt door de trappenpyramide van Koning Djoser uit de IIIe Dynastie en het omringende complex van gebouwen.

Sedert 1935 graaft de Engelse hoogleraar Walter B. Emery in het Noordelijk deel van deze enorme begraafplaats en heeft daar vele graven van belangrijke personen — misschien wel van leden der Koninklijke familie zelf — uit de eerste twee Dynastieën (3100-2700) gevonden. (Zie o.a.

Fig. 10. De grafput gezien uit het Westen. Men ziet de ingang, een magazijn nog vol aardewerk en de houten vloer van circa 5000 jaar geleden.

Jrb. I, no 4, p. 178; I, no 5, p. 310; II, no 6, pp. 25-6; III, no. 10, pp. 298-300; IV, no 13, pp. 280-282).

In het seizoen 1954-1955 werd een groot mastaba-graf uit de tijd van Koning Oedimoe — de vijfde koning van de Iste Dynastie — ontdekt, dat bij nader onderzoek in twee étappes bleek te zijn gebouwd (Fig. 9).

Eerst had men een rechthoekige kamer van 14×9 meter in de rots uitgehakt. Een monumentale trap van witgepleisterde treden met aan het einde een poort in kalksteen leidt vanuit het Oosten naar de bodem van de kamer. Langs de bovenzijde van de kamer loopt een smalle omgang bekleed met

een muur van kleistenen waar rondom pilasters zijn aangebracht. De gehele constructie was onoverdekt. De muren en de vloer van de kamer, de muren en de treden van de toegangstrap en de vloer van de gang rondom waren wit bepleisterd. Deze constructie kon niet als graf zijn gebruikt; de opgraver suggereert, dat er bepaalde ceremoniën in werden gehouden vóór de werkelijke begrafenis plaats vond.

Als voorbereiding voor de tweede étape werd de omgang vrijwel geheel met kleistenen dichtgemetseld; in dit metselwerk werden de zware houten

Fig. 11. De Westelijke muur van de *Palace Façade*, waarachter een gedeelte van het binnenwerk van het graf is te zien, alsmede van de gepleisterde bank en de corridor die het gehele graf omgeeft.

balken en planken verzonken, die een dak over de gehele onderbouw vormden. Boven de opvulling van de gang kwamen kleine ruimten, die als magazijnen dienst deden en eveneens met balken en planken bedekt werden.

In de kamer zelf werden ook veranderingen aangebracht; de bodem werd bedekt met een houten vloer, waarop de sporen van een eveneens houten constructie werden aangetroffen, die als een soort van catafalk over de sarcofaag heeft bestaan, die het lijk bevatte (fig. 10). Tegen de oorspronkelijk glatte zijmuren werden uitstekende kleistenen muurtjes gemetseld.

Boven het hiervoor beschreven geheel kwam een bovenbouw, 47×20 m groot, gebouwd van kleisteen aan de buitenkant en waarvan de kern met puin werd gevuld. De buitenmuren zijn versierd met ingewikkeld in- en uitspringend metselwerk van een type, dat Egyptologen aanduiden met de term *Palace Façade* (Fig. 11). Onderlangs deze *Palace Façade* liep een uitspringende bank, waarop oorspronkelijk stierenkoppen van klei voorzien

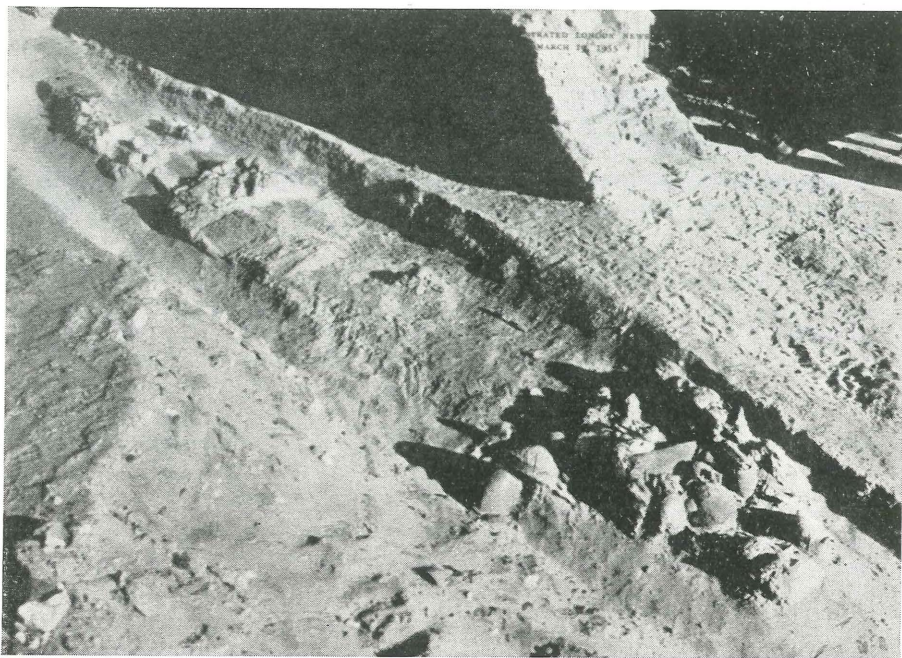

Fig. 12. De oudst bekende grafboot, die nog enigszins intact is, waarop zich een lading aardewerk bevindt.

van echte horens moeten hebben gezeten, zoals het geval was bij de mastaba van Wadzji (Jrb. IV, no 13, Pl. LVIII).

Omdat de hooggeplaatste dode toch ook in het leven na de dood zijn gevolg van gediensstigen moest hebben, werden aan de noord- en oostzijde van zijn graf een serie kleine graven aangelegd, bestaande uit een bemetselde put met een dak van balken en planken, waarboven een rechthoekige bovenbouw met gebogen bovenkant uit gemetselde kleistenen. De dienaren — die waarschijnlijk tegelijkertijd met hun heer werden begraven en dus bij zijn sterven werden gedood — lagen in houten kisten omringd door aardewerk gevuld met eten en drinken.

Een verrassing was de ontdekking van een ondiepe uitholling parallel met de noordzijde van de bovenbouw, omdat hierin de resten van een grafboot werden ontdekt, die uit wit-gepleisterde planken had bestaan en een totale lengte van 14,50 m bezat. Deze boot waarop zich een kleine „kajuit” bevond, droeg een lading van grof aardewerk (Fig. 12). Het gehele complex, inclusief de graven der dienaren en de boot, was omgeven door een dikke gemetselde muur die een oppervlakte omsloot van 65 X 27 m.

Hoewel ook dit graf (natuurlijk!) geplunderd en leeggeroofd was, vonden de opgravers de resten van circa 300 stenen vazen uit verschillende gesteenten over de houten vloer verspreid. Voorts vuurstenen messen, ivoren pijlpunten, fragmenten van met ivoor ingelegd meubilair en koperen werktuigen. Tussen de scherven van gebakken aardewerk waren vele van potten, uit Syrië of Palestina geïmporteerd. Op de bodem van de grafkamer en in de magazijnen, waarvan enkele nog onaangetast waren, werden talrijke kleistoppen van kruiken aangetroffen waarop zich zegelafdrukken bevonden van Koning Oedimoe en van een aantal ambtenaren: Hemaka, Ankhka, Medjedka en Mesenka. Reeds vroeger had Professor Emery soortgelijke grote graven gevonden met stempelafdrukken van Hemaka en Ankhka erin, waaruit hij destijds de conclusie trok, dat die graven aan deze voorname heren zouden hebben toebehoord. Het feit, dat in dit éne graf de zegelafdrukken van deze „ambtenaren” bij elkaar werden gevonden, brengt de voorgaande conclusie aan het wankelen, zodat men zich moet afvragen of de aan hen toegeschreven graven in Noord-Sakkara niet ook aan leden van de Koninklijke familie moeten worden toebedeeld.

Tenslotte zij nog vermeld dat sinds 1952 Dr A. Klasens van het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden deel uitmaakt van de staf van professor Emery.

Alle illustraties zijn afkomstig uit de Ill. London News van 19 Maart 1955 pp. 500-503 (no 6048).

IX — HET SCHIP BIJ DE PYRAMIDE VAN CHEOPS (CHOEFOE)

In Mei 1954 waren werklieden van de Egyptische oudheidkundige dienst bezig met werkzaamheden ten zuiden van de grote pyramide van Cheops (Choefoe — de tweede koning van de IVe Dynastie, die omstreeks 2600 voor Chr. leefde). Men stootte op een muur, die gebouwd bleek te zijn

boven op een serie van 42 enorme kalkstenen blokken, gelegen op circa dertig meter van de voet van de pyramide. Deze blokken bleken neergelaten te zijn in speciaal daarvoor in de rots uitgehakte openingen. Iets verderop ontdekte men een tweede rij, thans van 41 kalkstenen blokken, vrijwel identiek aan die van de eerste rij. De blokken waren met een soort gips-cement aaneen gevoegd; bij de eerst ontdekte rij bleken de drie sluitstenen aan het Westelijke uiteinde van de rij kleiner te zijn en enigszins wig-vormig gevormd, zodat zij de andere blokken dicht op elkaar persten. Hoe de Egyptenaren deze blokken, die elk circa 22 ton wegen, in de daarvoor uit-

Fig. 13. Gezicht op de boot naar het Oosten ziende. (*Archaeology*, VIII (1955) No. 2, p. 99).

Fig. 14. Matten uit palmbladeren en een stapel touw. (*Ibid.*, p. 99).

gespaarde ruimten hebben neergelaten, is een vraagstuk, dat vooreerst nog niet is opgelost. Wel vertonen de blokken merktekens, die er op geplaatst waren, toen zij de steengroef verlieten, alsmede krabbels van werklieden of opzichters. Men hoopt ook een konings-*cartouche* te vinden.

Nadat het meest oostelijk gelegen blok was doorboord, ontdekte men een schip, dat geplaatst bleek te zijn in een grote in de rots uitgehakte ruimte van 31,15 m lang, 2,60 m breed en 3,50 m diep (Fig. 13). De boot zelf was niet in zijn geheel in deze bergplaats neergelaten, doch was in onder-

delen uiteen genomen, die zo goed en zo kwaad als het ging in hun juiste onderlinge positie waren geplaatst. Deze bergplaats bleek gedurende ruim 45 eeuwen luchtdicht te zijn afgesloten, want geen stof of spinnewebben waren te zien, terwijl zelfs de wierookgeur nog was blijven hangen. Alleen enkele stukken linnen, die over de boot hingen, waren gedeeltelijk vergaan.

De ontdekking werd tijdelijk een wereld-sensatie. Nog nooit is het origineel van een Egyptisch schip uit zo oude tijd in zo perfecte staat gevonden. Details omtrent constructie en gebruikte materialen, die niet van de reliëfs, modellen of wandschilderingen zijn af te lezen, zullen nu bekend worden.

Bovendien blijkt, dat zulke vergankelijke materialen als touwen, matten, waarschijnlijk ook zeilen e.d. nog zo goed bewaard zijn, dat men zal kunnen nagaan, waaruit zij vervaardigd werden (Fig. 14). Reeds heeft men kunnen zien, dat bij de constructie van het schip ook metaal — waarschijnlijk koper — was gebruikt.

Vele theorieën omtrent de betekenis van deze boot zijn reeds geuit, maar het is vooralsnog de vraag of zij bestemd was als 'zonneboot', waarmee de overleden farao als godheid zijn dagelijkse reis langs de hemel kon maken. Waarschijnlijk heeft deze boot op de Nijl kunnen varen en de koning kan er gedurende zijn aardse leven reeds gebruik van hebben gemaakt. Het is bekend, dat de stoffelijke resten van de dode koning, inclusief alle voorwerpen, die met hem in zijn pyramidegraf verdwenen, per schip naar de vallei-tempel van het pyramide complex werden vervoerd. Aan de oostzijde van de pyramide van Choefoe zijn reeds drie soortgelijke bergplaatsen voor boten gevonden, doch deze waren volledig leeggeplunderd. Met de twee nieuw ontdekte bergplaatsen had Choefoe dus vijf boten bij zijn pyramide staan; ook bij de pyramide van zijn opvolger Chephren (Chaf-Re) zijn vijf ledige bergplaatsen voor boten gevonden.

Deze uiterst belangrijke vondst stelt de Egyptische oudheidkundige dienst voor vele grote problemen. Indien de bergplaats van het schip zonder voorbereidende maatregelen aan de buitenlucht zou worden blootgesteld, liep men grote kans, dat het perfect bewaarde schip beschadigd zou worden. Men heeft thans een permanent gebouw in de nabijheid geplaatst, waarin de onderdelen van de boot door middel van chemicaliën behandeld kunnen worden en waar het gehele schip in zijn oorspronkelijke staat kan worden opgesteld. De kalkstenen blokken boven de bergplaats van het schip wegen elk ongeveer 22 ton, zodat eerst een zware stellage moest worden geconstrueerd, waaraan de takels konden worden opgehangen, die moesten dienen om de blokken voorzichtig op te lichten. Om en over deze stellage is een schuur gebouwd om bescherming tegen zon, wind en stof te geven (Fig.

15). Op 23 November 1954 werd het eerste blok verwijderd. Medio Juli 1955 had men uit de boot nog slechts enkele stukken touw en geweven stof door middel van haken kunnen vissen.

Natuurlijk zijn de verwachtingen hoog gespannen omtrent de verdere inhoud van de boot. Hierbij moge worden opgemerkt, dat de Egyptologen tot nu toe nog geen beschrijving van de begrafenis van een farao hebben

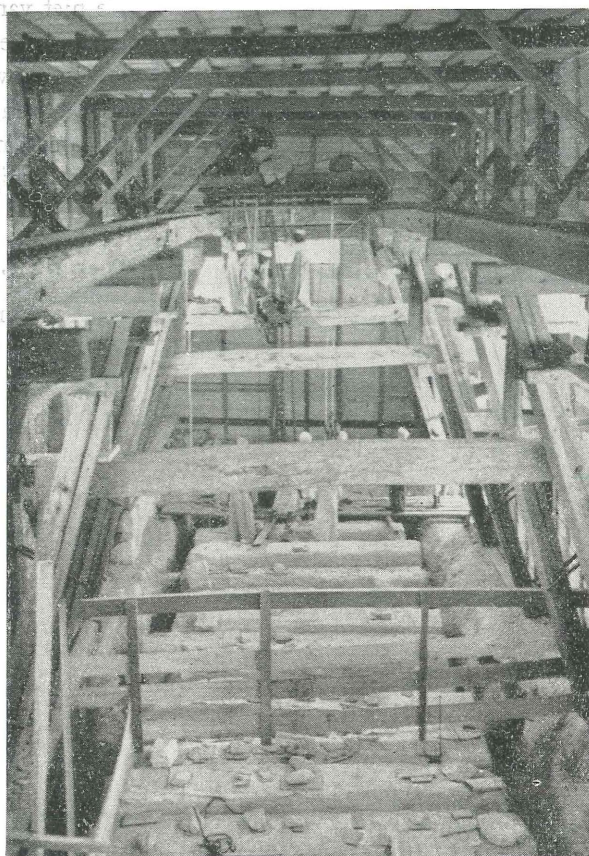

Fig. 15. Schuur met stellage boven de kalkstenen blokken, waarop kleinere stenen liggen, die stukken geweven stof en papier boven de steengroef-tekenen en graffiti vasthouden om ze tegen het licht te beschermen. (*Ibid.*, p. 95).

gevonden, zodat mogelijkerwijze ook hieromtrent de inhoud van het schip aanwijzingen zal kunnen geven. Als er opzienbarende voorwerpen te voor-

schijn zullen komen, zal dat ongetwijfeld in de dagbladen bekend worden gemaakt. Wij hopen onze lezers op de hoogte te kunnen houden van de in oudheidkundig opzicht belangrijke ontdekkingen.

X — ONTDEKKINGEN TE MASSADA: PALEIS VAN HERODES

Aan de Westkust van de Dode Zee ligt een steile berg, Massada geheten, die 440 meter boven de spiegel der Dode Zee uitrijst. Een groep archaeo-

Fig. 16. Gezicht op Massada met links de drie terrassen van de berg. In het midden de enorme belegeringsdam, die de Romeinen hebben moeten aanleggen om de steile berg te kunnen beklimmen.

logen uit Israël heeft in het voorjaar van 1955 een onderzoek verricht in de bouwwerken op de top van deze berg, waarover Flavius Josephus in het zevende boek van zijn geschiedenis van de grote Joodse opstand tegen de Romeinen in 66 na Chr. heeft geschreven. De hogepriester Jonathan (42 v. Chr.) bouwde hier al een vesting, omstreeks 25 v. Chr. trok Herodes hier een paleis en andere gebouwen op en legde een aantal reservoirs voor regenwater (cisternen) aan. Na de val van Jeruzalem in 70 na Chr. trok een groep van ongeveer duizend fanatieke Joodse mannen en vrouwen zich

achter de muren van Herodes' paleis en de zich daarbinnen bevindende houten palissade terug om de strijd op dit ontoegankelijke punt voort te zetten. Pas in 73 na Chr. gelukte het de Romeinse bevelhebber Flavius Silva met belegeringswerktuigen een bres in de muur te maken en de palissade in brand te steken, doch het merendeel der belegerden had de dood verkozen boven het Romeinse juk, zodat, volgens Josephus, slechts twee vrouwen en vijf kinderen levend werden aangetroffen (Fig. 16).

Aan de Noordzijde van de berg is de top vlak, daaronder bevinden zich

Fig. 17. De drie terrassen van beneden af gezien.

twee horizontale terrassen, respectievelijk 20 en 34 m beneden het top-terras (Fig. 17). Op het terras op de top werd een woonhuis in Hellenistische stijl aangetroffen, dat bestaat uit drie rijen van drie kamers met gangen tussen de rijen. De buitenste zes kamers waren versierd met mozaïekvloeren in zwart en wit, die de oudste mozaïeken zijn, welke tot nu toe in Israël zijn gevonden (Fig. 18). Verder was het huis versierd met zuilen en kapitelen in Ionische stijl. In latere tijd, waarschijnlijk door Koning Herodes, werd een tweede verdieping op dit huis gezet, voorzien van Corinthische zuilen en van fresco's. Een sterke muur werd aan de zuidzijde

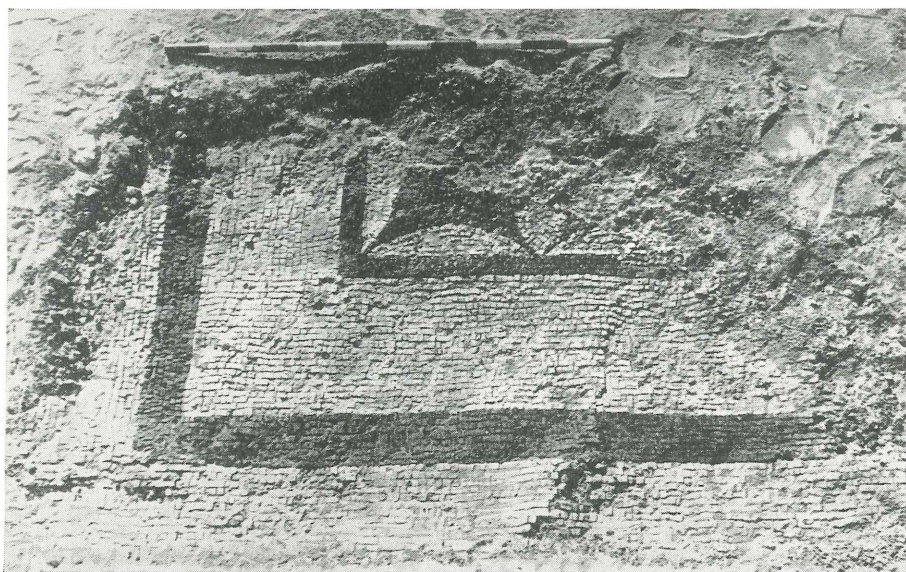

Fig. 18. Zwart-wit mozaïek uit het Hellenistische huis.

Fig. 19. De enorme cisterne, waarin het regenwater werd bewaard.

van dit gebouw geplaatst. Vóór het huis, aan de Noordzijde, werd een halfcirkelvormig terras aangelegd, dat toegang gaf tot een wenteltrap, die, grotendeels in de rots uitgehakt, van buiten onzichtbaar was. Deze trap leidde tot het tweede, 20 meter lager gelegen, terras, waarop een rond gebouw stond gevormd door twee concentrische gebogen muren. Het kon nog niet worden vastgesteld, waarvoor dit gebouw was gebruikt.

Een tweede wenteltrap leidde naar het derde en laagste terras, dat door middel van gewelfde fundamenteën kunstmatig vergroot was. Hierdoor was het mogelijk geworden een zaal te bouwen van negen meter breed (lengte onbekend), omgeven door zandstenen zuilen van vier meter hoog afgedekt door kapitelen in vrij zuiver Corinthische stijl. Op een der zuilen heeft een Romeinse soldaat zijn naam gekrast. Rondom de zaal liep een balustrade, die in vele kleuren beschilderd was met geometrische motieven en imitaties van marmer. De bouwwerken op het derde en tweede terras, evenals de tweede verdieping op het Hellenistische huis op het bovenste terras, kloppen vrij goed met de beschrijving van het paleis van Herodes, die Flavius Josephus geeft, vooral de verborgen trap, die naar de top van de rots leidde. Overal zijn duidelijke sporen te zien van de brand, die in 73 n. Chr. het gebouwencomplex heeft verwoest. Alle vloeren zijn met een laag puin van ongeveer een meter dik bedekt.

Ook zijn gedeelten van een aquaduct gevonden, dat leidde naar een enorme cisterne (Fig. 19). In totaal konden de thans ontdekte cisternen 40.000 kubieke meter water bevatten.

Bijgaande foto's werden door de Legatie van Israël te den Haag aan de Redactie van PHOENIX ter beschikking gesteld. Copyright Arie Volk, Jerusalem.

XI — OPGRAVINGEN TE BEYCESOELTAN

Zuid-Westelijk Turkije is niet geheel en al een archaeologisch maagdelijk gebied, omdat reeds vele overblijfselen uit de klassieke tijd werden ontdekt, maar omtrent de prae-klassieke tijd en speciaal de periode van het 2e millennium voor Chr. was men bijzonder slecht ingelicht. In 1953 trok de Brit James Mellaart door dit gebied op zoek naar overblijfselen aan de oppervlakte, die aanwijzingen over de perioden van het Midden- en Laat Brons (circa 1800-1200) konden verstrekken. Bovendien wordt reeds lang gezocht naar de streek, die het uit de teksten bekende koninkrijk Arzawa moet hebben omvat, omdat ten eerste een vorst van dit rijk aan het begin van de 15e eeuw in correspondentie stond met farao Amenophis III (1413-

1377), en ten tweede omdat uit de Hittitische staatsarchieven van Boghazköy bekend is, dat de koning der Hittieten Mursilis II (1353-1325) een grote oorlog tegen Arzawa heeft gevoerd in de jaren 1350-1348, waarbij een verslagen prins van Arzawa een goed heenkomen zocht bij de koning van Ahhijawa; deze leverde hem echter na een dreiging door Mursilis II aan deze laatste uit. Alleen nieuwe teksten kunnen de oplossing brengen van het probleem of deze Ahhijawa gelijk te stellen zijn met de uit Homerus bekende Achaeërs of niet, waarover reeds 30 jaar door geleerden wordt gestreden. (Zie hieromtrent Jrb. I, no 5, 392 vlg.). Bij eliminatie was men tot de conclusie gekomen, dat Arzawa ten Westen van de rivier de Halys (tegenwoordig Kizil Irmak geheten) moest liggen.

Mellaart vond weinig of geen sporen uit de Laat Brons periode langs de Zuidwestkust van Klein-Azië, doch aan de bovenloop van een zijrivier van de Meander ontdekte hij een dicht opeen gelegen groep van ruïneheuvels, die een vallei van circa 23×13 km² bestrijken. Eén dezer heuvels — Beycesoeltan genaamd — is één van de grootste die tot dusver in Turkije werd ontdekt; de lengte is ruim een kilometer lang. De ruïneheuvel kent een Westelijke en een Oostelijke top, ieder circa 20 meter hoog, die gescheiden zijn door een soort zadel, waarover de tegenwoordige weg loopt.

In Mei 1954 begon men vol goede moed te graven om te zien of Beycesoeltan misschien de overblijfselen van een stad van Arzawa zou verbergen. Na de eerste campagne, die medio Juli 1954 afliep, had men echter geen enkel stukje tekst gevonden, zodat men nog steeds niet wist of men met deze stad te maken had. De philologen hebben uit de reeds vermelde teksten kunnen opmaken, dat Arzawa aan de zee moet hebben gegrensd, hetgeen in het geheel niet klopt met de resultaten van Mellaart's onderzoek en met de situatie van Beycesoeltan.

Thans is het tweede seizoen (Mei-Juli 1955) ten einde en de hoop een definitief bewijs omtrent de ligging van Arzawa te kunnen leveren is belangrijk kleiner geworden. In de bovenste laag van de Oostelijke heuvel is nu grotendeels een soort citadel blootgelegd, d.w.z. een afgezonderd deel van de stad, waarvan de diameter circa 90 m bedroeg, omringd door een zware stenen muur. De periode, waarin deze citadel moet worden gedateerd, kan aan de hand van potscherven met zekerheid worden vastgesteld als liggende tussen omstreeks 1230 en 1100. De gebouwen op de citadel — speciaal het *megaron* van de vorst — zijn een keer of drie herbouwd; de laatste maal toen de op de Westelijke top van Beycesoeltan gelegen stad reeds door brand was verwoest. Hier bouwde dus in een tijd, waarin volken, uit Europa Azië binnengetrokken, zijn rijk reeds verwoestten, een nazaat

uit een heersersgeslacht voor de laatste keer een *megaron*, waarin fijn aardewerk nog steeds in gebruik was. Een fraai bewerkte bronzen knotskop is hier ook gevonden. Het gebouw bestond uit meer dan één verdieping, het bewijs hiervoor is van zeer huiselijke aard, want het bestaat uit een terracotta kinderbadje met een kleine ingebouwde zetel, dat van de bovenverdieping naar beneden was gevallen.

Doch vlak na 1230 was de citadel belangrijker geweest. Door twee met steentjes geplaveide straten was zij in drie delen verdeeld. Het ene deel was waarschijnlijk voor administratieve doeleinden gebruikt. Het tweede, tussen de twee straten gelegen, deel en dus eigenlijk het belangrijkste, bestond uit bijzonder fraaie paardenstallen, voorzien van houten troggen en kisten voor voer. Op de vloer van één der stallen kon men zelfs de hoefafdruk van een veulen fotograferen. Achter de stallen lagen de kleine kamertjes voor de stalknechts. Het derde deel bleek de woning van de vorst te bevatten, namelijk een *megaron*, dat met zijn lengte-as evenwijdig aan de straat stond. Dubbele deuren boven een brede houten drempel leidden van een door houten pilaren gesteund voorportaal naar de eigenlijke woonkamer. Daarachter waren drie kleine kamertjes gebouwd, waarvan één een badkamer was. Tegen de Oostelijke muur van het *megaron* stonden twee voorraadskamers, die men gedurende de eerste campagne (toen alleen deze kamers waren gevonden) geïnterpreteerd had als een „wijnhuis” en een „levensmiddelenwinkel”. In het „wijnhuis” had men twee grote, in de vloer gebouwde wijnvaten ontdekt en in een hoek een tiental prachtige kelkvormige drinkglazen (Fig. 20). Verder nog veel ander vaatwerk, een stapel halvemaanvormige gebakken stukken klei met een gat er in, een hoop van 77 beentjes; eerst dacht men aan een soort dobbelstenen gebruikt in de „bar”, die men meende te hebben ontdekt. Ook thans nog vormen de voetbeentjes van een schaap of geit speelgoed voor de jeugd van Turkije, terwijl de vorm van de metalen bikkels in West-Europa precies dezelfde is als van zo’n voetbeentje. Tevens werd een groep van zeven skeletten, waarvan minstens één van een vrouw, gevonden. In de aangrenzende voorraadskamer voor voedsel bleken 9 enorme potten van 1.20 m hoog langs twee wanden te staan. Langs de derde muur stond een grote houten graankist. Op het gebroken deksel van deze kist balanceerde een ruwe schaal, waarin een keurig eetservies was geplaatst, bestaande uit een kruik, enkele schalen met een voet en een dozijn kleine kommetjes. In totaal werden in deze tweede voorraadskamer 64 complete stukken aardewerk gevonden. Naast het ruwe aardewerk is in deze laag duidelijk een fijner soort te onderscheiden, dat een metalen glans met zich draagt. De opgraver

veronderstelt, dat men vóór het bakken metaalpoeder in de klei heeft gemengd, want het eetservies heeft een glans van oud-zilver, de drinkschalen in de voorraadskamer met de wijnvaten hebben een bronzen gloed, terwijl een enkel stuk een gouden glans bezit.

Het geheel van deze burcht geeft een beeld van het materiële bezit van een binnenlands vorst in de tijd van de Trojaanse oorlog. Ook in de *Ilias* worden de paarden beter verzorgd dan de dienaren. De *megaron*-vorm is in deze tijd zeer bekend, tot zelfs in Kültepe — Noordoost van Kayseri — heeft men deze vorm van huis in deze periode teruggevonden.

Fig. 20. Vaatwerk uit een voorraadskamer van het MEGARON op de burcht. Bron *AJA*, LIX (1955), Pl. 70, 1.

Onder de burcht werden kleine huisjes uit de 13e en 14e eeuw ontdekt, die een laag van circa een halve meter dikte vormden. Daaronder had men in de eerste campagne een laag van bijna een meter dikte met overblijfselen van zeer onaanzienlijke aard gevonden, die de resten van een door vuur vernield paleis bleken te bedekken. Dit *Burnt Palace* zou dus het mysterie rondom Arzawa moeten oplossen, doch deze verwachting is dit jaar de bodem ingeslagen. Toen men namelijk in de afgelopen zomer de totale grootte van het paleis door middel van steekproeven verder op de heuvel trachtte vast te stellen, bleek de laag met onaanzienlijke overblijfselen daar twee à drie meter dik te zijn, zodat voor deze laag een veel langere periode moet worden gerekend, dan men eerst had gedacht. Op

nog een andere plaats op de heuvel, waar resten uit dezelfde periode als die van het *Burnt Palace* waren gevonden, vond men vlak onder deze resten een *red-cross* kom. Deze benaming is afgeleid van een rood kruis, dat binnenin deze kommen is geschilderd. De *red cross* kom vormt één van de weinige betrouwbare aanduidingen voor archaeologen in Turkije voor een bepaalde periode; zij stammen namelijk uit de overgang van het Vroeg naar het Midden Brons Tijdperk, circa 1800 voor Chr.

Een volledige beschrijving van wat er van het *Burnt Palace* is opgegraven zou hier te ver voeren. Men heeft bovendien pas circa één derde deel blootgelegd, doch dit omvat reeds 25 kamers en zalen, waarvan de belangrijkste met geschilderd pleisterwerk waren voorzien. Bij de bouw van dit paleis is zeer veel hout gebruikt. De muren waren tot een hoogte van één meter van ruwe steen, daarboven bevond zich een raamwerk van houten balken opgevuld met kleisteen of baksteen. Het dak bestond overal uit dikke balken met planken overdekt. Per kamer moet men minstens 50 stammen hebben gebruikt, zegt de opgraver. Thans is de omgeving van Beycesoeltan zo boomloos als het maar kan, doch in de tijd van het paleis moeten zich dichte bossen vlak in de omgeving hebben bevonden, waarop ook het zeer grote aantal ter plaatse gevonden hertengeweien wijst. Een onopgelost raadsel vormt nog het volgende. De vloer van iedere kamer rust op een 1 m dikke laag zuivere aarde — behalve vlak langs de muren. Daar waren namelijk onder de vloeren één meter hoge en 0.75 m brede gangetjes, overdekt door balkjes, die de vloer droegen. Onder de deuren stonden deze gangetjes van de kamers met elkaar in verbinding. De opgravers twijfelen er nauwelijks aan, dat men hier met een soort hete lucht verwarmingssysteem te maken heeft, hetgeen ons voorlopig als onwaarschijnlijk voorkomt.

Niet het gehele paleis is verbrand, aan het einde van de campagne van 1955 vond men een onverbrand deel van het paleis, waar de dikke buitenmuur en de houten en kleistenen binnenmuren nog in ongedeerde staat verkeren. Hier zal de expeditie in het volgende seizoen het werk voortzetten.

De ontdekking van dit paleis is zeer belangrijk. Het is namelijk het eerste, dat in Klein-Azië werd ontdekt. Het paleis van Priamus te Troje is verdwenen, toen de Romeinen de ruïneheuvel van deze beroemde stad egaliseerden om er grote tempels op neer te kunnen zetten. Tot nu toe is ook nog nooit een Hittitisch paleis gevonden.

Op de Westelijke heuveltop van Beycesoeltan zijn woonhuizen gevonden uit dezelfde periode als die van de burcht op de Oostelijke heuvel.

De opgravingen te Beycesoeltan worden uitgevoerd door de *British School of Archaeology* te Ankara onder leiding van Seton Lloyd.

XII — JARMO, SEIZOEN 1955

In Phoenix I, 1, pp. 11-12 hebben wij iets gemeld over de Amerikaanse expeditie, welke in Noord-Irak onderzoeken verrichtte. Van de leider der expeditie, Professor R. J. Braidwood, mochten wij een kort voorlopig verslag ontvangen over de in het voorjaar 1955 verrichte werkzaamheden te Jarmo. In 1948 en 1951 heeft dezelfde opgraver de overblijfselen te Jarmo in de diepte tot op de natuurlijke grond onderzocht, het doel van de 1955 opgravingen was om het dorp in zijn bovenste lagen over een groter oppervlak bloot te leggen. Het doel dat hij hiermede hoopte te bereiken was om een algemeen overzicht te krijgen over het gehele dorp Jarmo, zoals dat in de oudheid heeft bestaan. Vragen als hoeveel huizen een dorp telde, of de huizen onderling veel verschilden, of er een marktplein was geweest, e.d., zijn wel eens door archaeologen gesteld; maar omdat het praktisch onmogelijk is een gehele tell af te graven, zijn er tot op heden vrijwel geen pogingen gedaan om hierop een antwoord te vinden. Ook Braidwood had niet voldoende geld beschikbaar om heel Jarmo bloot te leggen, zodat hij een hulpmethode koos door de oppervlakte in vierkanten van 6×6 meter in te delen en in het midden van ieder vierkant een kleiner vierkant van 2×2 meter open te leggen. In totaal werden 150 dezer kleine vierkanten uitgegraven.

Interessant is, dat onder de potscherven, die te voorschijn kwamen, zich enkele bevonden van een type, dat in vakkringen aangeduid wordt als *Hassuna archaic* (zie voor details Jrb. III, n° 10, pp. 557-560, fig. 93), omdat hierdoor wordt aangetoond, dat er tussen de Jarmo en Hassuna etappes van de praehistorische dorpsculturen in Noord-Irak eigenlijk geen duidelijke onderbreking is geweest, ofschoon te Jarmo veel meer bewerkte stenen voorwerpen dan te Hassuna zijn gevonden. Op bijgaand voorlopig overzicht vindt men de categorieën van voorwerpen, die gedurende de campagnes van 1948 en 1951 gevonden werden (Fig. 21). De campagne van 1955 vulde vooral de categorie van kleine figuurtjes uit ongebakken klei aan, waarvan enkele naakte vrouwenfiguurtjes (zgn. *mother-goddess figurines*) sporen van rode oker vertoonden.

Geheel onverwacht was de vondst van een muur van klei die ongeveer anderhalve meter dik bleek te zijn, doch die slechts over een zeer geringe afstand gevolgd kon worden, omdat deze ontdekking pas aan het einde van het opgravingsseizoen werd gemaakt. De opgraver vraagt zich af of de Jarmo bewoners toch al verder waren, dan wat men een primitieve dorpscultuur noemt. In 1957-58 hoopt hij naar Noord-Irak te kunnen terugkeren.

Zie voor illustratie blz. 34.

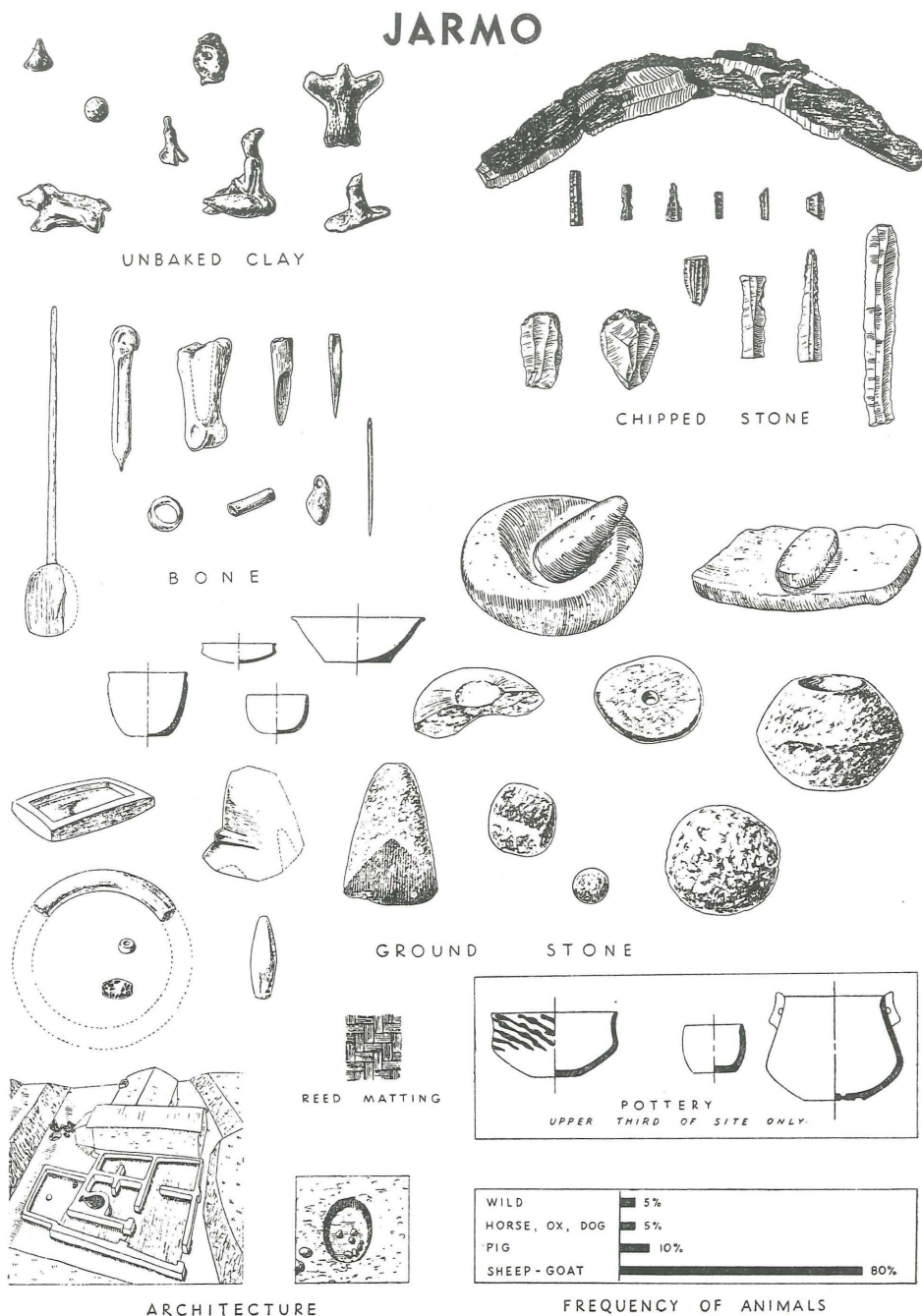

Fig. 21. Overzicht van de materiële overblijfselen uit de opgravingen te Jarmo; seizoenen 1948 en 1951. (Braidwood, *The Near East and the Foundations for Civilization*, fig. 14).

XIII — NIEUW ASSYRISCH PALEIS ONTDEKT (NEBI YOENOE)

Begin December 1954 werd te Baghdad bekend gemaakt, dat een proefgraving uitgevoerd door het *Directorate-General of Antiquities* van Irak in de Tell Nebi Yoenoës, geleid heeft tot de ontdekking van de ingang van een tot dusver onbekend Assyrisch paleis. Tell Nebi Yoenoës, gelegen tegenover Mosoel aan de oostelijke oever van de Tigris, maakt deel uit van het grote complex van ruïnes, die de overblijfselen van de oude Assyrische hoofdstad Nineveh bevatten. Volgens de overlevering is Tell Nebi Yoenoës de plaats waar het monster de profeet Jona uitspuwde. De aanleiding voor de opgraving was de noodzakelijkheid de oostelijke toegangsweg tot Mosoel te verbreden, waarvoor een deel van Tell Nebi Yoenoës moest worden weggegraven.

Bij de proefgraving stootte men op de ingang van een Assyrisch paleis, dat waarschijnlijk het uit de teksten bekende paleis van koning Assoerahiddin (Assoerhaddon, 681-669) is. Een spijkerschrift-tekst die gevonden werd, zou uit de tijd van Assoerbanipal (669-626) stammen. Het paleis bleek verwoest te zijn door een grote brand, die vermoedelijk verband houdt met de val van Nineveh in 612.

De eerste vondsten, die men deed, waren al buitengewoon interessant. Men vond namelijk de voetstukken van drie Egyptische standbeelden, die door de hitte van de brand uit elkaar waren gesprongen. Op twee der voetstukken trof men Egyptische hierogliefen aan met de naam van Taharka, de derde en laatste farao van de 25-ste dynastie. Deze standbeelden zijn waarschijnlijk door Assoerhaddon of Assoerbanipal als krijgsbuit uit Egypte meegevoerd. In 671 veroverde eerstgenoemde koning Egypte, doch in 669 kwam dit land weer in opstand en verjoeg het Assyrische garnizoen. Op weg naar Egypte overleed Assoerhaddon, doch na een korte onderbreking werd de veldtocht voortgezet door zijn zoon en opvolger Assoerbanipal. De Egyptische koning Taharka vluchtte naar het zuiden, maar zijn opvolger Tanoetamon volgde hem in 663 op en droomde dat hij Noord-Egypte zou kunnen heroveren. Hij wist inderdaad zover noordwaarts te komen, dat hij Memphis (dichtbij het tegenwoordige Cairo) kon innemen. Nauwelijks had hij deze stad bezet, of Assoerbanipal verscheen en verdreef hem weer. De Assyriërs achtervolgden Tanoetamon zuidwaarts tot Thebe, welke stad door hen grondig werd verwoest en uitgeplunderd. Assoerbanipal voerde een rijke buit met zich mede naar Nineveh; onder zijn tropheën worden speciaal twee grote pilaren (obelisken) genoemd.

Tot nu toe zijn slechts weinig Egyptische beelden in Assyrië gevonden. In het voorjaar van 1953 werden in Bagdad naast voorwerpen uit Hatra, Nippoer en Nimroed ook enkele stukken tentoongesteld die tot dusverre onbekend waren. Hieronder bevond zich een verguld koperen beeldje van de god Osiris, dat in de stad Assoer te voorschijn is gekomen. Ook dit beeldje is waarschijnlijk een deel van de buit der Assyriërs uit Egypte.

GENOOTSCHAPSMEEDEDELINGEN

LEZINGEN EMIR MAURICE CHEHAB

In het kader van de Nederlands-Libanese culturele samenwerking zal de bekende archaeoloog Emir MAURICE CHEHAB, Directeur-Generaal van de Oudheidkundige Dienst van de Libanese Republiek, Hoogleraar aan de Universiteit te Beirut, een aantal voordrachten in Nederland houden. De lezingtournee vindt plaats onder auspiciën van het Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten, in samenwerking met de Allard Pierson Stichting te Amsterdam, het Rijksmuseum Twente, de Vereniging van Nederlandse archaeologen en ons Genootschap.

Het onderwerp is: *Les Phéniciens, un Peuple de Navigateurs*, geïllustreerd met gekleurde lichtbeelden.

De volgende voordrachten zullen door de Emir worden gehouden, en wel

- te Enschede op Vrijdag 30 September;
- te Nijmegen op Maandag 3 October;
- te Groningen op Dinsdag 4 October;
- te Amsterdam op Woensdag 5 October;
- te Leiden op Donderdag 6 October.

Emir Maurice Chehab is een afstammeling van het Libanese vorstenhuis, waarvan de laatste regerende vorst Emir Bechir II (1788-1840) in 1840 door Engelse en Turkse troepen werd verdreven, toen deze in de Oosterse kwestie de partij van de vice-koning van Egypte Mehemet Ali had gekozen. De huidige Emir Chehab is vooral bekend door de onder zijn leiding plaats vindende restauraties van de tempels van Baalbek, alsmede door zijn talrijke opgravingen in de Libanon, waarvan die te Tyrus, te Byblos en in het Romeinse Beirut de belangrijkste zijn. Zijn talrijke geschriften bewegen zich vooral op het terrein van de archaeologie der Hellenistische periode. Als directeur van het Nationale Museum te Beirut heeft hij naam verworven door de smaakvolle opstelling van de talrijke vondsten uit de Phoenicische periode. Zijn voordracht heeft daarop betrekking.